

УДК 82.09(477)"19/20"

ПОДОРОЖ ЯК СТРАТЕГІЯ ОСЯГНЕННЯ ЄВРЕЙСЬКОГО СВІТУ У ПРОЗІ КІНЦЯ ХІХ — ПЕРШИХ ДЕСЯТИРІЧ ХХ СТ.

Христина Семерин

Національний університет «Острозька академія»
вулиця Семінарська, 2, Острог, 35800, Україна
ORCID iD: 0000-0003-0112-7719
khrystyna.semeryn@oa.edu.ua

У статті досліджено імагологічні параметри єврейського етноіміджу, оприявленого у прозі кінця ХІХ — початку ХХ ст. через вимір подорожі. На тлі інтенсифікації імагологічних студій у національному літературознавстві в минулі десятиліття дослідження буття Інших є актуальною науковою проблемою. Репрезентацію єврейства простежено на прикладі трьох текстів відмінної естетичної природи і генології зі спільністю подорожного дискурсу: оповідань Агатангела Кримського «Історія однієї подорожі» (1890), Модеста Левицького «Порожнім ходом» (1918) і «Щастя Пейсаха Лейдермана» (1918) та нарису Майка Йогансена «Подорож людини під кепом (Єврейські колонії)» (1927). На думку авторки, геопоетичний компонент — рух у просторі — постає способом культурної, ідентичнісної трансформації, досвідним зрушенням як героїв, так і читача: у реальному й символічному переміщенні «всередину» єврейської культури, єврейського світу всі краще пізнають інокультурне, а з ним — Своє. Подорож єврея Іцка й українців Скальських у Кримського позначена імагологічною інверсією етностереотипів: фігури українців зображені у негативному світлі, а образ єврея виписаний позитивно. Це потверджує динаміку поступової відмови письменників від стереотипного витлумачення Інших. Зрештою, маємо вписаний у реалістичну аксіологічну парадигму імідж єврея, чия персональна трагедія ускладнена суспільними упередженнями. «Лікарські» оповідання М. Левицького на тлі тяжкого єврейського життя апелюють до універсального контексту людських страждань. Головний герой, проникаючи в чужу культуру, поступово переживає особисту трансформацію і глибше пізнає Інших. Імагологічні спостереження героя Йогансена над побутом євреїв-колоністів у південноукраїнських областях демонструють духовну й соціальну близькість українського і єврейського народів, комфортне співіснування у межах спільного географічного, мовного, економічного простору. Новизна дослідження полягає в тому, що цінні в імагологічному світлі тексти А. Кримського, М. Левицького і Майка Йогансена розглядаються як репрезентанти єврейського етнообразу із позиції *homo viator*. У перспективі розвитку теми вбачаємо багатоаспектне вивчення єврейського етнообразу в недосліджених сегментах національного літературного простору.

Ключові слова: подорож; імагологія; єврейський етнообраз; інокультура; дискурс; геопоетичний; трансформація.

Будь-який рух як проникнення в *Інший* простір та освоєння його з трансляцією *Свого* простору, будучи рушієм трансформації просторових конфігурацій, неминуче приводить до зустрічі з *Іншим*. З цієї перспективи кожна мандрівка завжди має подвійний сенс: фізичне переміщення і духовне зрушення у порозумінні з невідомим, що складає таку ж рівновелику частину буття, як і власне «наше». «Мандрівка не є всього-на-всього переміщенням у географічному просторі чи історичному часі — вона також зводиться до переміщення в шарах культури (тієї, яка аналізує, “споглядає”). Ми “бачимо” чужинця, оснащеного своєю культурою», — вичерпно констатує фундатор літературної імагології Д. Анрі-Пажо (2017, с. 179). Безумовно, зустріч *Свого* з *Іншим*, осмислення взаємин із ним та *Іншості* загалом лишаються основними фокусами сучасних літературознавчих студій. «Комунікативно-рецепційні аспекти дедалі більше цікавлять українську та зарубіжну

гуманітаристику, — стверджує В. Будний, — з огляду на посилення в сучасному світі діалогічних тенденцій у рамках національних (як-от перебіг міжетнічного порозуміння в Україні), континентальних (об’єднавчі процеси у Європі) і глобальних (взаємини Заходу і Сходу)» (2007, с. 52). У рецепції літературної імагології тексти подорожніх жанрів, чи радше тексти про подорож, набувають нового звучання, промовляючи через простір про *Себе* та *Інших*. Очевидно, у цій тезі мало новизни, оскільки подорож є базовою категорією формування усєї людської культури: саме подорожній дискурс визначив первісне знання про інші народи і країни. Історії мандрів Геродота (наприклад опис Скіфії-України) і Ксенофонта (IV–V ст. до н. е.), нотатки Марко Поло («Книга про розміття світу», 1299), Пігафеттів опис подорожі Магеллана, записи християнських паломників середньовіччя (як-от Ібн Батутти), явище українського бароко — мандри дяків-учителів, «Мандри

з Парижа в Єрусалим» Шатобріана (1811), зрештою, «Прогулянка з задоволенням і не без моралі» Т. Шевченка (1855–1856) і розквіт жанру у 20 та 21 ст. — це одні з вузлів еволюції подорожного жанру літератури так само, як і безпосередні інструменти конструювання стійких інообразів (передусім у європейській колонізаторській свідомості). Дискурс здійснює конституювальну функцію не тільки в літературі, а й у науковій парадигмі загалом: до прикладу, етнографічні подорожі К. Леві-Строса оприявнили бінарну структуру людської культури, поглибивши сучасне розуміння *Чужого* й *Іншого*. «Знаками подорожі кодуються зрушення в картині світу, концепції людини, динаміці філософської та естетичної думки», — наголошує М. Шульгун (2018, с. 14).

Прояви модерністської естетики в українській прозі кінця XIX — перших десятиліть XX ст. актуалізували проблему комунікації з *Іншими* і рецепції *Іншості*. Важливою стратегією осягнення інокультурного на сучасному етапі залишається дискурс подорожі — на генологічному і поетикальному рівнях зокрема. Пізнання єврейського світу під час реальної подорожі (переміщення в часопросторі) є предметом оповідання Агатангела Кримського «Історія одної подорожі» (1890), малих прозових форм Модеста Левицького «Порожнім ходом» (1918) і «Щастя Пейсаха Лейдермана» (1918), подорожного нарису Майка Йогансена «Подорож людини під кепом (Єврейські колонії)» (1927) та інших творів. Нині в літературознавстві вже досить детально вивчені такі імагологічні аспекти, як загальна історія єврейської теми в українській літературі (Г. Грабович), специфіка віхових текстів про євреїв (літературних, епістолярних, медійних) із залученням історико-соціального аналізу (М. Шкандрій), єврейські образи в малій прозі Михайла Коцюбинського і Володимира Леонтовича (А. Меншій, Т. Бикова), єврейська тематика у прозі Івана Франка (А. Колесник) тощо. М. Шкандрій у праці «Jews in Ukrainian Literature. Representation and Identity» констатує:

Перші два десятиліття XX ст. майже повністю філософічні. Почасти це було наслідком того факту, що емансипація євреїв стала криком згуртування усіх лібералів Російської імперії. Проте, тогочасна українська інтелігенція плекала сподівання на блискучу згоду обох народів. Підйом антисемітизму у тридцятих роках відродив конфліктні парадигми раннього XIX ст. (2009, с. 3)

Певною мірою опускаючи проблему жанрової природи обраних текстів, зосередимо увагу на єврейському етноіміджі, безпосередню стратегією рецепції й осмислення, а відтак конструювання якого постає подорож.

Накреслене в оповіданні «Історія одної подорожі» (1890) А. Кримського уявлення про єврейську

культуру є компонентом його глобального орієнтального дискурсу, явленого в усій текстовій спадщині. Семітське, зокрема семітські мови, автор вивчав із наукової перспективи. Утім, попри тогочасний антисемітизм орієнталістських студій, Кримський залишався неупередженим до єврейського народу, як зауважує Соломія Павличко. У знаменній, хоч і незавершеній праці «Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського» (1999) дослідниця наголошує на різкій трансформації іміджу єврея, нарешті зображеного не як «людська п'явка», а як жертва українських багатіїв:

Кримський відчував велику симпатію до євреїв України. Не може не викликати співчуття доля бідного єврея-фірмана з оповідання «Жид-погонич». <...> Оповідання справляє сильне враження своїм реалізмом, незвичністю на фоні інших стереотипних літературних репрезентацій як українців, так і євреїв. Наступний крок — єврей як носій ідентичності. (с. 176)

Сплавлена з двох тез назва твору апелює, з одного боку, до інокультурного буття зі, здавалося б, наперед заданим кутом бачення Єврейського (*Жид-погонич* — етнонім, який у сучасній свідомості має контроверсійну конотацію), а з другого — до подорожного дискурсу: *історія однієї подорожі*. Просторовий характер нарративу підкреслює вже перша територіальна ідентифікація: події відбудуться у *маленькому повітовому містечку*. Це вузол біфуркації не так для персонажів, як для самих читачів, бо саме тут починається трансформація імагологічного кліше. Рух єврея-погонича Іцка та його коників, що везуть на київський потяг пихатого і жорсткого українського багатія Скальського з позірним демократом, байдужим сином-гімназистом, оприявнює єврейську й українську національні ідентичності, занурені в соціальний та аксіологічний контексти. Саме у процесі подорожі характерні риси персонажів повністю відкриваються для читача.

Перша імагологічна контроверза — незбігання стереотипного образу багатого єврея з постаттю злиденного чоловіка, що не має грошей на лікування хворої дитини. Носієм етностереотипу постає безіменний міщанин, що насміхається з погонича, бо не вірить у його злидні. Утім обшарпана *балагула* може бути метонімією тяжкого життя Іцка, яке рухається в постійному процесі догодження багатіям, щоб заробити на шмат хліба для своєї родини. Виразне єврейське ім'я — Іцко — збудоване за традиційним для розмовних варіантів українських імен зразком і підкреслює соціальну близькість візника до сільської бідноти. Візуальний контраст виснаженого худого єврея і гладких, великих панів Скальських та їхніх тяжких клунків є характерною художньою деталлю. Заметіль, у яку втрапила балагура, поглиблює

цей контраст: під час подорожі пани тепло закутані та сховані в будці, натомість погонич із кінями змушені переборювати негоду. Пан раз по раз намагається пересісти на інші коні, а Іцко вмовляє його їхати далі. Чутлива натура єврея контрастує з немилосердною натурою Скальського, що наказує бити бідолашних коней, хоч і розуміє складнощі їзди. Прикметно, що Іцик зберігає свою національну ідентичність, зацентровану промовистими деталями (борідка і пейси, вигук «вей мір»), натомість українці Скальські мають підкреслено малоросійську, кон'юнктуру ідентичність («*Спитав пан, звісно, по-московськи*»; сюди зарахуємо й обурення старого Скальського через помічені в молодшого «українські книжки»).

У кожній вузловій точці проявляється опозиційність характерів Іцка та Скальського:

— бідняцьке виснаженість / багатійська гладкість;

— жорстокість / милосердя;

— батьківська любов (роздум про хворого Шльому) / лицемірство і неприязнь у стосунках батька й сина Скальських (епізоди ненависницьких і нещирих діалогів Скальських прикметно протиставляються монологу згорьованого батька Іцка);

— жадібність / людяність;

— дотримання (довіз) / недотримання (не платив) обіцянки.

Ці опозиції — інверсії імагологічних стереотипів про бідняків-українців і заможних євреїв-визискувачів. Цим текстом А. Кримський фактично породжує в українській літературі дискурс людяності в змалюванні єврейського гетероіміджу, чим наближається до нестереотипного художнього відображення *Свого* та *Іншого*.

Модест Левицький (1866–1932) кількаразово звертався до єврейської теми. Як стверджує Г. Грабович, у деяких його оповіданнях «авторська загальна симпатія до маленьких людей, бідних та пригноблених, сфокусована саме на єврейських персонажах, які помітні тільки своєю простою людяністю» (1997). Юрій Шевельов уважав письменника «епігоном Шевченка», завершуючи його іменем низку авторів-«народників». Натомість Л. Оляндер висловила важливу імагологічну тезу про те, що Левицький «розширює і поглиблює поняття *Свій / Чужий*» (2016, с. 35). Оповідання на єврейську тематику «Порожнім ходом» і «Щастя Пейсаха Лейдермана» об'єднані своєрідним «лікарським» дискурсом, що зумовлений впливом професії на творчість письменника. Не випадково автор дав їм власне жанрове визначення «оповідання лікаря», адже всі події пропущені крізь призму бачення лікарів, що передусім суголосне пошукам російської літератури кінця XIX — початку XX ст. Єднає ці тексти дискурсивна структура — подорож як основний засіб осягнення загальнолюдського та інокультурного єврейського. Левицький моделює інокультурне в русі — фізичному переміщенні, що спонукає до духовного

руху читацької свідомості та розкриває соціальне становище, душевні трансформації персонажів. В оповіданні «Порожнім ходом», на думку Л. Оляндер, можна спостерегти два рівні смислів: «на фабульній поверхні» і дуже глибоко. Опис бездоріжжя одночасно є філософським осмислення безсенсовості людського існування (2016, с. 34). Бачимо, що інокультурне (*Чуже*) у тексті ніби оточує українського лікаря (*Свого*): єврей-погонич везе балагулою лікаря до хворого Нухима — лікар контактує з єврейською родиною — лікар чекає на єврейську балагулу, щоб повернутися. Відцентрування, розпорощення імагологічної інформації є прийомом, що забезпечує кращий інсайт і персонажу-лікаря, і читачам. Адже стикаючись багаторазово з побутом і духовним світом євреїв, вони дізнаються про їхню ментальність, переконуються у тому, що *Інше* — безпечно і не є нижчим, гіршим за *Своє*. Єврейська балагура постає прообразом самого життя, замкненого у «бездоріжжі» світу, а також перетворювальною силою подорожі, що сприяє змінам у свідомості тих, хто нею їде. В оповіданні згадано єврейську колонію на Поділлі та її колоністів-хліборобів. Такий реальний сюжет поїздки в єврейській колонії (щоправда, на Херсонщину) використав згодом Майк Йогансен. У Левицького так само йдеться про тяжкі злидні єврейського люду, однак зацентровано на тому, що євреї завжди проявляють свою ментальність, через яку й постраждали. Адже вимінявши в українських селян наділи землі на гроші й житло, вони зайнялися гешефтом — традиційним заняттям, бо ж не мають схильностей до хліборобства (це видається етностереотипом: той же Майк Йогансен на практиці переконався, що євреї за потреби нормально працюють біля землі). Натомість, урядова комісія відібрала їхні, по суті чесно зароблені статки, залишивши людей напризволяще. Візник розповідає лікарю також про те, що євреї навіть у найбільшій скруті не йдуть жебракувати або красти, адже завжди бажать заробляти на хліб чесною працею. Щоправда, можемо тут спостерігати і вплив гетеростереотипу про гординю євреїв, яка не дозволяє їм принижуватися перед *гоями*. Автор використав поширений прийом дискурсивного зіткнення українського і єврейського — спілкування на їдиш, уведення єврейських слів в український лексикон. Подорожний контекст — перша половина подорожі — завершується у хаті Нухима Бершадського, у прикрому усвідомленні лікарем того, що вилікувати хворого на тиф не вдасться. Лікар поволі занурюється у нужденне життя єврейської громади і опиняється в самому центрі, у кульмінації її горя. Нухим, як й інші, жив із «*порожнього ходу*», тобто заробляв на прожиток дрібним гендлярством, але по його смерті родина з чотирма дітьми не матиме засобів до існування. Фактично переживши катарсис у бідняцькій хаті, лікар здійснює другу частину «сумної подорожі» — зворотній шлях — уже внутрішньо

трансформованим, *інакшим*. У цій трансформації інокультурне відіграло важливу роль, будучи містком у розумінні загальнолюдського: одвічного горя, людської неволі, смерті, сирітства, вдовства, які однаковою мірою стосуються всіх національностей. Адже: «*Так само ті зорі світили й сотні віків попереду, точнісінько так світитимуть знов через сотні віків, начеб під ними й не було людей з їх війнами, з їх radoщами, щастям, з їх одчаєм, слізьми, сирітством та недолею*» (Левицький, 2016, с. 34–40). Наратив про безсенсовість єврейських страждань завершується екзистенціальним пасажем про абсурдність людського існування й марноту страждань. Зрештою, символічне звучання має заголовок «Порожнім ходом», зокрема актуалізуючись після зустрічі лікаря з Леєю Бершадською: і лікар їхав порожнім ходом до хворого, якого не зміг врятувати, і візник їхав порожнім ходом, не сподіваючись від злиденної родини заробітку, і Лея живе порожнім ходом, без просвітку, а її покійний чоловік, живучи з «порожнього ходу», так і не забезпечив родині кращого життя. Ця метафора оприявнює екзистенційну приреченість людини на порожнє життя, втрату надій, абсурдність буття — ідеї, популярність яких зросла в неспокійному 20 ст.

Складне життя «маленької людини» єврея Пейсаха презентовано в оповіданні «Щастя Пейсаха Лейдермана». Він — досвідчений єврейський музикант, весільний скрипаль, високо шанований у суспільстві, але з прикрою долею: поховав обох дружин та більшість дітей, поховав зятя і залишився на старість сам із онуками та паралізованою донькою. Єврейський світ висвітлений через низку деталей: традиції етнічного весілля, поодинокі культурні знаки («*після Кишлейфу*» — тобто «у пилипівку», «*шабас*»), єврейські заняття, що об'єднані стереотипом торгівельної справи (покійний зять Лейдермана — фактор, Факторович — купець, Брунштейн — торговець лісом тощо), єврейські імена як етнічні маркери тощо. Пригода Лейдермана — це наслідок його тяжкого життя: від втоми і переживань заснув, а пасажери з нелюдям ставленням до єврея не розбудили вчасно. Тож, аби встигнути на весілля, він вдався до великого ризику і стрибнув з вагона. Контраст між страшним життям Пейсаха і його великим «щастям», яке відчув після відвідин лікаря, вражає: попри всі проблеми герой радіє, що залишився живий і не калікою, тож зможе й далі дбати про своїх онуків. Заголовок цього оповідання, як і попереднього, приховує іронічний підтекст. Автор виходить з інокультурного контексту на рівень екзистенціальної проблематики: самотність, смерть, крах очікувань і надій, абсурдне існування, безкінечне горе — ці й інші модуси Пейсахового життя відбиваються у філософському дзеркалі людського буття.

На відміну від трагічного модусу історій Кримського і Левицького, письменник-авангардист Майк Йогансен у нарисі «Подорож людини під

кепом (Єврейські колонії)» (1927) конструює єврейський етнообраз у реалістичному трагікомічному модусі. Аналізуючи нетипову — фрагментарну, пародійно-полемічну, ліричну та іронічну — жанрову природу «подорожей» письменника, Я. Цимбал слушно зауважує:

Подорож для М. Йогансена — це не просто відтинок часу, проведений не вдома, це ціла філософія життя як руху. Це може бути рух і в просторі, і в часі, це взагалі будь-яка зміна часопросторових координат, яка зумовлює більші, глибші, важливіші зміни. Життя — це подорож від народження до смерті, воно, своєю чергою, складається з безлічі менших, малесеньких і зовсім мікроскопічних подорожей. За таких умов кожен рух перетворюється на знак, стає місткішим і набуває глибшого сенсу. (2003, с. 12)

Йогансен схоплює значущі імагологічні деталі життя українського єврейства — «колоністів», переселенців на південноукраїнській території, де їм обіцяли фантастичні гроші за освоєння пустки. Просторовість цього художнього дослідження інокультурної реальності (чи радше діалогічної реальності (полілогу) кількох культур) є прикметою письменника. За словами М. Назаренка, Йогансен робить «ландшафт регіону “дійовою особою” своїх творів», розмірковуючи над тим, що «означає бути частиною ландшафту» (с. 93).

Ключове питання, яким переймається оповідач (і, певно, автор) впродовж «Подорожі людини під кепом (Єврейські колонії)»: «*Як живуть євреї-хлібороби у степу?*» (Йогансен, 1929, с. 1). Уже тут відчутно елемент гри з імагологічними стереотипами, оскільки Єврейське практично не асоційоване з хліборобством — традиційним заняттям українців. Мешканці колоній із постійним проживанням імпліцитно протиставлені делегації, що має тимчасовий характер спільного мешкання. Представники делегації — «людина під кепом» (наторатор) та Ман — обидва письменники. Прикметно, що невисокого єврейського митця Мана з борідкою спершу плутають за зовнішністю з високим і дужим українським письменником, уважаючи саме того єврейським автором. Отже, ідеться, певною мірою, про скасування літературних стереотипів національної зовнішності.

На перший погляд, подорож для пізнання «освоєної» інокультури (саме так можемо схарактеризувати євреїв-хліборобів, що включилися в парадигму українського національного буття) має винятково наративний вимір — опис переміщення у просторі. Здається, на цьому прагне зосередити увагу читачів сам письменник: «*Уважний читач помітить, що все це рихтування зоставалося при мені увесь час через усеньку ту подорож, — зник тільки бутерброд із сиром, все ж інше залишилося як було*» (Йогансен, 1929, с. 2) (*виокремлення моє. — Х. С.*). Однак складно

повірити в неможливість трансформацій людської особистості після такої подорожі.

Перше зіткнення з єврейським світом помічаємо в диспуті між членами делегації про те, «чи може євреї бути селянином, а селянин — бути євреєм?» Хоч це досить слабка проблема з погляду діалектики, але потужна мисленнєва колізія з погляду імагології. Сам автор підкреслює: «Селянин — це не національність, а євреї — це не професія» (Йогансен, 1929, с. 3). У дещо комічний спосіб йому вдалося вирішити соціальну колізію, зумовлену стереотипним баченням і роду занять євреїв (унаслідок їхньої типової зайнятості в грошових справах), і селянського побуту. Адже селяни-«хохли» (степові українці) часто постають в уяві єдиною відмежованою національністю. Водночас із таких розрізнених деталей вибудовується конструкція мультикультурного діалогу — зокрема українсько-єврейського, до якого сприйнятливі євреї-колоністи в українських степових селах: «*Стінгазета двома мовами: єврейською і... як би ви думали? Скільки не думайте, не відгадаєте зроду: єврейською і... українською мовою*» (Йогансен, 1929, с. 10). Порозуміння внаслідок тісного просторового, соціального й іншого співіснування двох народів видається радянському офіціозу дивним і незрозумілим, однак насправді віддзеркалює природну тяглість мирного сусідства в Україні. Прикметно, що більшість переселенців-євреїв родом із західноукраїнських маленьких містечок (хоча не бракує й мешканців інших територій: *євреї-полтавці, київці, чернігівці, волиняки, подоляни...*). Саме тому, підкреслю, російська мова тут у 1920-х рр., до Голодомору, є покрученою, незрозумілою для більшості населення не лише сіл, але й міста (жартівливо названа «лохвицько-одеським есперанто»). В осмисленні мовної проблеми цікавим є спостереження автора над ужитком мов: «*Головна незручність єврейської мови, казала дівчина — голова КНС, у тому, що нею скажеш усе, що думаєш, і квит — і нема чого далі говорити. А російською мовою можна говорити дуже довго й так і не дійти до того, що думаєш*» (Йогансен, 1929, с. 29).

Під час подорожі з'ясовується, що, попри оптимістичні історії про неоподаткування, великі кредити та інші пільги, насправді колоністи мешкають у сирих землянках, бідно, адже степ зовсім не передбачений для хліборобства. Тяжке життя стає чинником руйнації національних єврейських звичаїв і давніх юдейських законів, зокрема негативних — табу на споживання свинини і на вбивство: євреї-хлібороби убивають ховрашків, а також вживають «нечисту» свинину — бо часто іншої їжі в степу нема. Автор поетично констатує імагологічну проблему втрати власної ідентичності: «*Хитає сивою головою єврейський бог*» (Йогансен, 1929, с. 28).

Попри відмінності, згідно з автором, євреї та українців дуже схожі: «*За стінкою сиділо четверо однакових дядьків. Двоє з них були українці,*

а двоє — євреї» (Йогансен, 1929, с. 47). Ця послідовно дотримана в тексті теза є не лише даниною соцреалістичному наративу, а й імагологічним висновком, опертим на реальні спостереження. Майк Йогансен стверджує цінність людини незалежно від національності, мови і культурних практик.

У сумі подорожні осягнення єврейського етнообразу в прозі Агатангела Кримського, Модеста Левицького, Майка Йогансена — напрочуд різних письменників — тяжіють до об'єктивно-реалістичного, а не стереотипного розуміння іншої культури. Предметом подорожі Йогансена стала реальна поїздка, що допомогла йому усвідомити чимало невідомих аспектів українсько-єврейського співіснування, натомість Кримський пише про поїздку єврея та українців у художній манері, вириваючись із-під гніту стереотипної традиції. Мала проза Левицького актуалізує проблематичні аспекти єврейського побуту і культури в Україні разом із екзистенційними питаннями, залучаючи інокультурне в простір універсальних значень і цінностей.

Агатангел Кримський спробував переламати загальну тенденцію до змалювання євреїв у літературі як різко негативних, а українців — винятково позитивних фігур. Зіткнувши полярні постаті українців Скальських і єврея Іцка, він увиразнив проблеми відсутності генетичного зв'язку між національною ідентичністю та моральним рівнем людини, шкідливого соціального впливу етнонаціональних стереотипів, а також підніс особисту трагедію «маленької людини», котра страждає від тиску соціальних стереотипів. Важливою є ідентичнісна проблема: єврей Іцко, попри злидні та знуцання, зберігає власну ідентичність, натомість українці Скальські послідовно демонструють малоросійську, кон'юнктуру ідентичність у відповідному status quo. Модест Левицький так само відкриває єврейську культуру через подорож. Буквально занурившись у непросте життя українських євреїв, головний герой-українець переживає близьке до катарсису відчуття й осмислює *Інших* у світлі універсальних цінностей та екзистенційної проблематики: абсурдності існування, марних страждань, смерті («Порожнім ходом»). Саме в процесі подорожі читач пізнає національну ідентичність бідного єврея-музики, що опинився в межовій ситуації, але зміг порятуватися через тверду віру у свою ціль — забезпечення онуків і каліки-доньки («Щастя Пейсаха Лейдермана»). Майк Йогансен спостеріг духовну і соціальну близькість українського та єврейського народів, мовне порозуміння і здатність продуктивно співіснувати у спільному просторі. Важливим є акцент на загрозі руйнації національної самобутності обох народів унаслідок радянської асиміляційної політики і тяжких обставин життя. Досліджені тексти варто розглядати як цінні компоненти «єврейського тексту» в українській літературі.

Перспективи розвитку теми вбачаються в багатоаспектному вивченні єврейського етнообразу у недосліджених сегментах національного літературного простору.

Покликання

- Будний, В. (2007). Розгадка чарів Цірцеї: національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології. *Слово і час*, 3, 52–63.
- Грабович, Г. (1997). Єврейська тема в українській літературі XIX та початку XX сторіччя. *До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка*. Київ, 238–258.
- Йогансен, М. (1929). *Подорож людини під кепом (Єврейські колонії)*. Харків: ДВУ.
- Кримський, А. (1919). *Літературні ескізи з українського життя*. Київ: Друкарня Українського Наукового Товариства.
- Левицький, М. (2016). *Вибране*. Луцьк: Терези.
- Назаренко, М. (2015). «Landscape-novels» Майка Йогансена і Сергія Жадана. *Літературознавчі студії*, 43(2), 92–99.
- Оляндер, Л. (2016). Модест Левицький: погляд із нашого сьогодення. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Модест Левицький в історії України і Волині та проблеми формування інтелектуальної еліти*, 60, 33–37.
- Павличко, С. (2000). *Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агаташеги Кримського*. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи».
- Пажо, Д.-А. (2017). Образотворчість (від культурних кліше до імажинарного). *Всесвіт*, 5–6, 178–197.
- Цимбал, Я. (2003). *Творчість Майка Йогансена в контексті українського авангарду 20–30-х років*. (Автореферат дисертації кандидата філологічних наук, Інститут літератури НАН України, Київ).
- Шульгун, М. (2018). *Метажанр подорожі в контексті перехідного художнього мислення (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.)*. (Дисертація доктора філологічних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна).
- Shkandrij, M. (2009). *Jews in Ukrainian Literature. Representation and Identity*. New Heaven, London: Yale University Press.

References (translated and transliterated)

- Budnyi, V. (2007). Rozghadka chariv Tsirtsei: natsionalni obrazy ta stereotypy v osvittenni literaturnoi etnoimaholohii [The understanding of Circe's charm: National images and stereotypes through the lens of literary imagology]. *Slovo i chas*, 3, 52–63.
- Grabowicz, G. (1997). Yevreiska tema v ukrainskii literaturi XIX ta pochatku XX storichchia [The Jewish theme in Ukrainian literature of the 19th and the beginning of 20th Centuries]. *Do istorii ukrainskoi literatury: Doslidzhennia, ese, polemika*. Kyiv, 238–258.
- Krymskyi, A. (1919). *Povistky ta eskyzy z ukrainskoho zhyttia* [The stories and tales about Ukrainian life]. Kyiv: Drukarnia Ukrainkoho Naukovoho Tovarystva.
- Levytskyi, M. (2016). *Vybrane* [Selected works]. Lutsk: "Terezy".
- Nazarenko, M. (2015). "Landscape-novels" Maika Yohansena i Serhiiia Zhadana. *Literaturoznachchi studii*, 43(2), 92–99.
- Oliander, L. (2016). Modest Levytskyi: pohliad iz nashoho sohohodennia [Modest Levytskyi: a Look From Our Modernity]. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Modest Levytskyi v istorii Ukrainy i Volyni ta problemy formuvannia intelektualnoi elity*, 60, 33–37.
- Pageaux, D.-H. (2017). Obrazotvorchist (vid kulturnykh klishe do imazhynarnoho) [Creature of an image (from cultural cliché to imaginary)]. *Vsesvit*, 5–6, 178–197.
- Pavlychko, S. (2000). *Natsionalizm, seksualnist, orientalizm: Skladnyi svit Ahatanhela Krymskoho* [Nationalism, sexuality and orientalism: The complicated world of Ahatanhel Krymskyi]. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy».
- Shkandrij, M. (2009). *Jews in Ukrainian Literature. Representation and Identity*. New Heaven, London: Yale University Press.
- Shulhun, M. (2018). *Metazhanr podorozhi v konteksti perekhidnoho khudozhnoho myslennia (kinets XX – poch. XXI st.)* [Meta-genre of travel in the context of transitional artistic thinking (the end of 20th – early 21th cc.)] (Doctoral dissertation, Taras Shevchenko national university of Kyiv, Ukraine).
- Tsymbal, Ya. (2003). *Tvorchist Maika Yohansena v konteksti ukrainskoho avanhardu 20–30-kh rokiv* [Maik Yohansen's creativity in the context of ukrainian avant-garde] (PhD Thesis, Shevchenko Institute of literature of NAN of Ukraine, Kyiv).
- Yohansen, M. (1929). *Podorozh liudyny pid kepom (Ievreiski kolonii)* [Journey of a man under the cap (Jewish colony)]. Kharkiv: DVU.

A JOURNEY AS A STRATEGY OF GAINING THE KNOWLEDGE OF THE JEWISH WORLD IN FICTION OF THE END OF THE 19TH — FIRST DECADES OF THE 20TH CENTURY

Khrystyna Semeryn

National University "Ostroh Academy", Ukraine

The article analyzes imagological parameters of the Jewish ethnoimage presented through the dimension of travel in the fiction of the late 19th and early 20th centuries. Due to the intensification of national imagology in the past decades, the study of the Others's existence is an actual scholarly issue. The representation of Jewry is traced by the example of three texts of different aesthetics and genres with the commonality of travel discourse: *Istoriia odniiei podorozhi* [The Story of One Journey] (1890) by Ahatanhel Krymskyi, Modest Levytskyi's *Porozhnim hodom* [In Vain] (1918) and *Shchastia Peisakha Leidermana* [The Happiness of Peisakh Leiderman] (1918), and Mike Yohansen's essay *Podorozh liudyny pid kepom (Ievreiski kolonii)* [The Journey of a Man in a Cap (Jewish Colonies)] (1927). According to the paper, the geopoetic component, that is the movement in space, seems to be a way of cultural, identical transformation, a shift in the experience of the characters and the reader: moving "inside" of the Jewish culture and the Jewish world in real and symbolically, everyone cognizes better the other culture, and simultaneously His own. In Krymskyi's story, the journey of Itsko the Jew and Skalskis the Ukrainians is denoted by the imagological inversion of ethnostereotypes: the figures of Ukrainians are depicted in a negative mode, while a Jewish image is positive. This confirms the dynamics of gradual decline from the stereotypical interpretation of the Others by writers. In the end, we get the image of Jew built-in a realistic axiological paradigm, whose personal tragedy is tangled by social prejudices. The "Doctor's Stories" by Modest Levitskyi against the backdrop of heavy Jewish life appeal to the universal

context of human suffering. Penetrating into the other culture, the protagonist gradually undergoes a personal transformation and recognizes the Others more deeply. Mike Yohansen's alter ego's observation of colonial Jews' life in the Southern Ukrainian regions reveal the spiritual and social proximity of the Ukrainian and Jewish peoples, their comfortable coexistence in a common geographical, linguistic, and economic space. The research originality lies in the fact that valuable in the imagological light texts of Ahatanhel Krymskyi, Modest Levytskyi and Mike Yohansen are considered as representing the Jewish ethnoimage from the position of homo viator. The perspective of the development of the topic is multidimensional study of the Jewish ethno-form in the unexplored segments of the national literary space.

Keywords: a journey; imagology; the Jewish ethnoimage; the other culture; discourse; geopoetic; transformation.

ПУТЕШЕСТВИЕ КАК СТРАТЕГИЯ ОСМЫСЛЕНИЯ ЕВРЕЙСКОГО МИРА В ПРОЗЕ КОНЦА XIX — ПЕРВЫХ ДЕСЯТИЛЕТИЙ XX СТ.

Христина Семерин

Национальный университет «Острожская академия», Украина

В статье исследуются имагологические параметры еврейского этноимиджа, представленного в прозе конца XIX — начала XX в. сквозь измерение путешествия. На фоне интенсификации имагологических исследований в национальном литературоведении в прошлые десятилетия исследование бытия Других является актуальной научной проблемой. Репрезентации еврейской культуры прослеживаются на примере трех текстов различной эстетической природы и генологии с общностью путевого дискурса: рассказов Агатангела Крымского «История одного путешествия» (1890), Модеста Левицкого «Пустым ходом» (1918) и «Счастье Пейсаха Лейдермана» (1918) и очерка Майка Йогансена «Путешествие человека в кэпе (Еврейские колонии)» (1927). Согласно статье, геопозитический компонент, то есть движение в пространстве, является способом культурной, идентичной трансформации, сдвигом в опыте героев и читателя: в реальном и символическом перемещении «внутри» еврейской культуры, еврейского мира все лучше узнают инокультурное, а с ним — Свое. Путешествие еврея Ицка и украинцев Скальских у Крымского обозначено имагологической инверсией этностереотипов: фигуры украинцев изображены в негативном свете, а образ еврея выписан положительно. Это подтверждает динамику постепенного отказа писателей от стереотипного отрицательного толкования Других. Следовательно, писатель сконструировал вписанный в реалистичную аксиологическую парадигму образ еврея, чья персональная трагедия осложнена общественными предрассудками. «Рассказы лекаря» Модеста Левицкого на фоне тяжелой еврейской жизни обращены к универсальному контексту человеческих страданий. Главный герой, проникая в чужую культуру, постепенно переживает личную трансформацию и глубже познает Других. Имагологические наблюдения героя Майка Йогансена за бытом евреев-колонистов в южноукраинских областях подтверждают духовную и социальную близость украинского и еврейского народов, комфортное сосуществование в рамках совместного географического, языкового, экономического пространства. Новизна исследования состоит в том, что ценные в имагологическом свете тексты Агатангела Крымского, Модеста Левицкого и Майка Йогансена рассматриваются как представляющие еврейский этнообраз с позиции homo viator. В перспективе развития темы — многоаспектное изучение еврейского этнообраза в неисследованных сегментах национального литературного пространства.

Ключевые слова: путешествие; имагология; еврейский этнообраз; инокультура; дискурс; геопозитический; трансформация.

Стаття надійшла до редколегії 9.05.2019